

BEVEZETÉS

Több évtizeddel ezelőtt Csokonai Vitéz Mihály műalkotásainak stilisztikai elemzése közben irányult a figyelmem a bennük szép számmal fellelhető frazeológiai egységekre. Nem csak a költő biztatása inspirált, aki elméleti tanulmányában költőtársait arra figyelmeztette, ne csak az idegen nyelven írt műveket olvassák okulásul, hanem forduljanak a magyarul írt alkotások felé, ott találnak olyan nyelvi jellegzetességeket, melyek a nép gondolkodásmódját tükrözik.

Ezenkívül megragadott a sokszínűség, mely e nyelvi alakulatokban megjelent, s érdeklődésem az idiómák természetére, összetettségére, komplexitására terelődött. E tulajdonságaik révén ugyanis szemiotikai szemléletet is kívántak, kínáltak, mert egyszerre jelent meg bennük a szintaktikai, szemantikai, pragmatikai vizsgálódás igénye és lehetősége.

Így utólag visszatekintve is úgy vélem, hogy kiindulási pontul a nyelvi építkezésnek e külön figyelmet érdemlő összetevői az átfogóbb, magasabb nyelvi szintről való megközelítést kínálják, mert építkezési részek s szövegben funkcionálnak.

E kötetben megjelenő dolgozatok csak részben időrend szerint, inkább tematikusan rendeződtek azzal a szándékkal, hogy kitűnjön, mely vizsgálati aspektus mikor, esetleg milyen indíttatással került a látóterembe.

A gondolatiság menetét vázolván mind az egyes írások, mind a kötet vezérmotívuma lehet: az idiómák a szóbeliségből érkeznek, s a verbális megjelenítés és mindaz, ami ebből adódik, kulcsfontosságú tulajdonságuk. Mindamellett nem vitatandó interdiszciplináris jellegük, több szaktudományt foglalkoztató kutatási területtel.

A dolgozatok megírása során a szépirodalmi alkotásokat és a szótárokat tekintettem korpusznak. Ahogy gyűlt az anyag, telt az idő, sokasodtak az ismereteim is a témáról, a régműlttől a 20. századig volt már számos példám a szólások és közmondások szépirodalmi felhasználására. A vizsgálati aspektus is kiegészült a szövegben történő alkalmazott változatok analízisével, s ez újabb szempontú bemutatás lehetőségét adta.

Alakjuk és jelentésük variabilitása és kötöttsége, grammatikai alkalmazkodó képességük, denotatív és konnotatív jelentésük meghatározott kontextusban olyan kérdéseknek bizonyultak, melyekre érdemes a választ keresni.

Mindezek mellett a szemiotikai összetettség tükrében is e nyelvi jelkomplexum új arcát mutatja. A nonverbális jelek a vizuális megjelenítést a fantázia síkján kapcsolják össze az „átvitt” jelentés szintjével, így kapcsolatba kerül a valós, konkrét jelentés a másodík, elvont jelentésszinttel: vagyis a szólások hordozta megfigyelés jelentéstranzformája két síkon nivellál.

A nyelvünkre igen jellemző képszerűségek a frazeológiai egységek tárházai. A legrégebbi írásos anyagtól (Halotti beszéd) a jelenkorig (Esterházy Péter, Határ Győző stb.) gazdagon áradnak az általános, ugyanakkor egyéni szemléletet tükröző, de a szövegbe elasztikus jellegükből következően jól illeszthető idiómák.

Az operációkutatásban alkalmazott hálódiaagram módszer alkalmasnak bizonyult a szövegen belül megjelenő összefüggések ábrázolására és az elméleti megállapítások látható, követhető hitelesítésére.

A kutatási lehetőségek nem zárulnak le az eddig végzett munkával, munkákkal. Ezt nemcsak a regisztrációra, a szótárak bővítésének lehetőségére értem, hanem arra a korpuszok és a nyelvvizsgálat fejlődése adta aspektusra, mely más és más oldalról mutatja a vizsgált jelenséget, ha változik a tényeket elemző optikája, és sokasodnak a tárgyról szóló ismeretei.

Az utóbbi évtizedekben gazdagodott a frazeológia, a szólások, közmondások, egyéb szókapcsolatok kutatása és iránya is. Születtek értelmező, etimológiai, használati javaslatot tartalmazó szótárak (Bárdosi Vilmos, Kiss Gábor, Forgács Tamás, Anna Litovkina, Paczolai Gyula, Ujváry Zoltán stb.), elméleti kötetek (Hadrovics László, Forgács Tamás stb.).

A jövőre vonatkozó kutatási lehetőségek: stilisztikai oldalról a konvergencia, divergencia jelenségei, a szólások kontaminációja a nyelvhasználatban, új szólások születése, a közmondások keletkezésének fogyása /ez utóbbi Szathmári István megállapítása/, továbbá multimedialitás és frazeológia, kognitív szemléletű idiómakutatás.

Végigolvasva a több évtized alatt egymástól eleinte nem túl nagy időtávolságban írt tanulmányokat, előfordul, hogy egy-egy példa, megállapítás, idézet ismétlésnek, átfedésnek tűnik. Oka, hogy minden írás önállóan él, egyúttal az egésznek része is. Szándékom volt megláttatni, hogy egy kötetbe szerkesztve szembetűnőbb az idiómák azon tulajdonsága, mely belső szerkezetüket és külső kapcsolódási lehetőségüket is demonstrálja.

Kutatómunkám során számomra bebizonyosodott, hogy a frazeológia nem csupán a nyelvtudományon belül és módszerével elemezhető tudományos téma, de a világ relációit, sőt szerethető síkját hordozó „halmaz” is.

Végül köszönettel gondolok azokra a kutatókra, akik munkámat írásaikkal, többször személyes konzultációval is segítették. Név szerint: O. Nagy Gábor, Deme László, Hadrovics László, Juhász József, Szathmári István, V. Raisz Rózsa, Károly Sándor, Papp György (Újvidék), Szilágyi Ferenc.

Külön köszönöm Nagy L. János professzor úrnak a kötet összeállításához nyújtott önzetlen, inspiráló, tevéleges segítségét.

A Szerző